

Jesper Laursen, f. 1951, cand.phil. i forhistorisk arkæologi, redaktør på Moesgård Museum. Har udgivet bøger og artikler om bl.a. jagt- og skovhistorie, sidst Herregårdsjagt i Danmark, 2009.

ADELSKULTUR OG HERREGÅRDSJAGT

i tiden mellem Junigrundloven og Lens afløsningen

Under herregårdenes storhedstid i sidste halvdel af 1800-tallet kom jagterne til at spille en fremtrædende rolle i den højere landadels statusmarkeringer, og en lensgreve gav direkte udtryk for, at han anså dem som en del af den luksus, som var nødvendig for at give standen éclat. Dette udsagn synes at rumme nøglen til en nærmere forståelse af den højere landadels ekstravagante livsførelse, og det leder tanken hen på teorier udviklet af socialøkonomen Thorstein Veblen og af sociologen Roland Girtler. I artiklen diskuteres det, i hvilket omfang Veblens teorier om iøjnefaldende fritid og forbrug og Girtlers teorier om menneskets iboende stræben efter fornemhed kan bidrage til en forståelse af den betydning, som jagten fik for landadelen i den pågældende periode. Emnet har tidligere været behandlet i forbindelse med forfatterens bredt anlagt afhandling om herregårdsjagts historie i Danmark. Her bliver det gjort til genstand for en sammenfattende diskussion ud fra den opfattelse, at landadelen ganske vist anvendte jagterne og andre statusmarkeringer som led i en generel manifestation af adelig suverænitæt og eksklusivitet, men at bestræbelserne nok især var drevet af indbyrdes kappestrid og konkurrence om at opnå en højere grad af fornemhed, snarere end at det handlede om at distingvere sig i forhold til det fremvoksende industri- og handelsborgerskab.

Med Junigrundloven blev Enevælden bragt til ophør, og der indførtes noget, der lignede borgerlige demokratiske tilstande i Danmark. Ved en umiddelbar betragtning fik adelsstanden samtidig sit banesår, idet loven fastslog, at alle forrettigheder i forbindelse med adel, titler og rang skulle bortfalde, ligesom det blev varslet, at landets majorater, dvs. grevskaber, baronier og stamhuse,

skulle overgå til fri ejendom.¹ På Tranekær fortalte den gamle lensgreve, Frederik Ahlefeldt-Laurvig, sine børnebørn, at i samme øjeblik, Frederik 7. underskrev Grundloven, brød et uvejr løs, som strakte sig fra Skagen til Elben og fra Ribe til København.² Men mon ikke historien frem for alt er udtryk for lensgrevens ubehag ved den gamle verdensordens sammenbrud, snarere end at den udtrykker adelens generelle holdning, for da Grundloven i 1849 var til afstemning på Rigsdagen, var der faktisk flere adelige ja-stemmer end nej-stemmer.³ Forfatteren Palle Rosenkrantz gav siden udtryk for – måske også i erkendelse af, at det kunne være gået meget værre – at forholdene for adelen i almindelighed ikke var blevet væsentligt forværret, da adel, titler og rang trods alt ikke var blevet afskaffet, samt at den højere landadels særrettigheder i forbindelse med majoraterne stadig bestod, om end det var på lånt tid.⁴

Den særlige status, der var forbundet med besiddelse af store majorater, blev dog alvorligt forringet, da de fleste besiddere fra midten af århundredet begyndte at sælge ud af arvegodset, idet man af politiske grunde så sig nødsaget til at imødekomme bøndernes ønske om at købe fæstegårdene til selveje. Det skete modvilligt og med blødende hjerte og blev af mange majoratsbesiddere oplevet som en standsmæssig svækkelse. Lensgreve Christian Emil Krag-Juul-Vind-Frijs, grevskabet Frijsenborg, udtrykker således i et brev fra 1851, at han har mistet sin "livsglæde" og fortsætter: "(...) for en væsentlig del bidrager hertil, at jeg skal til at afhænde mit nedarvede gods, thi hvorvel jeg godt kan sige mig, at dette er det rigtige set såvel fra det almindelige standpunkt, som det nu engang er en pligt for mig efter mit en gang udtalte ord, så har det dog for mig eller rettere sagt for min følelse noget stødende at skille sig ved den overdragne ejendom, når man ikke kan se, at det kan bidrage til andet gavn end en øjeblikkelig gevinst for de første erhververe."⁵

-
- 1 Adel bruges i ordets empiriske betydning, og til den danske adel regnes på dette tidspunkt "alle i dansk Adelsstand optagne Slægter, der havde Godser i Danmark eller beklædte Stillinger i Danmark og Hertugdømmerne, samt Slægter, der vel ikke havde deres Hjem i Monarkiet, men som stod i Tjenesteforhold til den danske Konge og var optagne i den danske Adel", jf. P. Rosenkrantz 1932, s. 56, og fra 1884 personer som var optaget i Danmarks Adels Aarvog 1884ff. Ved højere adel forstås normalt de grevelige og friherrelige slægter, mens den lavere adel omfatter de resterende slægter, jf. P. Rosenkrantz 1932, s. 57. Med landadel eller godsadel menes den højere eller lavere adel, som besad godser, mens der med byadel og embedsadel menes de slægter, som normalt ikke ejede godser, jf. P. Rosenkrantz 1932, s. 62, 127, 186f. Her anvendes udtrykket "den højere landadel" dog om lensbesidderne og de adelige stamhusbesiddere, og udtrykket "aristokrati" anvendes synonymt med adel. Lensadelen er den del af landadelen, som besad grevskaber og baronier. Når der tales om f.eks. adelsstand, anvendes stand alene i betydningen "samfundsgruppe" og ikke som en politisk defineret gruppe med visse særrettigheder.
 - 2 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/37, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1922-24, 05.06.1922.
 - 3 P. Rosenkrantz 1932, s. 54.
 - 4 P. Rosenkrantz 1932, s. 53ff, 59. Synspunkterne fremføres i et tilbageblik, og de er således ikke nødvendigvis dækkende for, hvordan Rosenkrantz' standsfæller så på tingene i 1849.
 - 5 Citeret efter N. Clemmensen 1974, s. 46, note 39.

Konseilspræsident, lensgreve Christian Emil Frijs malet i fuld mundering af J.V. Gertner, 1866. Privateje. Foto: Roberto Fortuna, Nationalmuseet.

På grevskabet Frijsenborg, som var landets største, blev der efter 1852 afhændet i alt 850 gårde og 640 huse og bolsteder til en samlet værdi af ca. 8.000.000 kr. Lensgreven kunne som andre majoratsbesiddere selv beholde omkring 10% af salgssummen til personlig ejendom, mens resten var båndlagt i et såkaldt fideikommiss, som gav et stort og stabilt renteafløb.⁶ Majoraterne fik herved tilført kolossale beløb, der bl.a. blev anvendt til at udvikle den tilbageværende del af besiddelserne til mønsterværdige storlandbrug, som nød godt af landbrugets højkonjunkturer 1840-1870 og igen efter 1890.

Stik imod alle odds, og i en grad som sjældent set i Danmarkshistorien, fik adelen endvidere stor politisk indflydelse i sidste halvdel af 1800-tallet. Det skete efter, de nye borgerlige magthavere – de nationalliberale – blev gjort ansvarlige for krigen i 1864, og efter det forsmædelige nederlag kom en godsejerregering til under ledelse af lensgreve C.E. Frijs, Frijsenborg. Den nye regering fik i 1866 gennemtruffet en grundlovsrevision, der må betegnes som et demokratisk tilbageskridt og et parlamentarisk misfoster, og den muliggjorde, at skiftende godsejerdominerede regeringer, endskønt de måtte have et folketingsflertal imod sig, kunne sidde på magten frem til systemskiftet i 1901, da Christian 9. nødtvungent måtte acceptere, at en venstre-regering trådte til.

Som det sidste, men ikke mindst vigtige moment i adelens genkomst på scenen kan nævnes, at konge og adel for alvor blev pot og pande i Christian 9.s re-

6 L. Bobé, G. Graae & F. Jürgensen West 1916, s. 21ff; P. Thestrup 1967, s. 30ff.

geringstid. Forholdet havde været så som så under Frederik 6., bedre under Christian 8., men elendigt under Frederik 7. ikke mindst på grund af hans ægteskab med grevinde Danner. I Christian 9.s tid indtog de adelige igen deres retmæssige plads ved kongens hof, de højeste embeder ved hoffet, diplomatiet og statsadministrationen var beklædt af folk med blå blod i årerne, og det var stadig adelen, som var i besiddelse af de fineste titler.⁷

Den historie er for så vidt velkendt.⁸ Hvad, der måske er mindre kendt, er, hvordan den standsbevidste adel reagerede i denne situation præget af både tab og vinding på statuskontoen. Trods Junigrundlovens bestemmelser var adelen som helhed altså ikke blevet sat helt ud af spillet, men det var dog kun godsadelen, der for alvor havde mulighed for at manifestere noget, der lignede adelig suverænitet. Det gjaldt i særdeleshed majoratsbesidderne, som foruden herregårde med alt, hvad dertil hørte, havde økonomiske midler til deres rådighed, som ingen andre kunne præstere på den tid. Og det havde man et grænseløst behov for at stille til skue, såvel i sin livsførelse på herregårdene som i andre sammenhænge. Jagterne kom til at spille en fremtrædende rolle i disse statusmarkeringer, og lensgreven på Tranekær gav direkte udtryk for, at han anså dem for at være en del af den luksus, som var nødvendig for at give standen *éclat*.⁹ Dette udsagn synes at rumme nøglen til en nærmere forståelse af den højere landadels ekstravagante livsførelse, og det leder tanken hen på teorier udviklet af socialøkonomen Thorstein Veblen i bogen "The Theory of the Leisure Class" fra 1899. Formålet med afhandlingen var at drøfte "fritidsklassens" position og værdi som økonomisk faktor i det moderne samfund, men i forbindelse hermed beskæftigede Veblen sig også indgående med fritidsklassens oprindelse og udviklingshistorie.¹⁰ I modsætning til klassisk økonomisk teori interesserede Veblen sig for godernes, værdiernes og forbrugets sociologiske betydning.¹¹ Fritidsklassen, overklassen eller som i denne artikel den velhavende adel befatter sig ikke med produktivt arbejde, men lever derimod livet med et statusgivende, ikke-produktivt forbrug af tid, som først opfylder sit formål, når det stilles til skue. Veblen kalder fænomenet "iøjnefaldende fritid".¹² "Iøjnefaldende forbrug" ligger i naturlig forlængelse heraf, idet elitens overflod ikke bruges til, hvad man normalt vil kalde nyttige formål – det ødsle forbrug af værdifulde overflødige varer stilles i stedet til skue for at imponere andre og måske ikke mindst hinanden. Om man vælger at stille enten sin fritid eller sit forbrug til skue afhænger af, hvad der har størst effekt i forhold

7 P. Rosenkrantz 1932, s. 98ff, 119ff.

8 K. Hvidt 1990, s. 145ff; S. Heiberg 2004, s. 109ff, C. Porskrog Rasmussen 2006, s. 9ff.

9 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/37, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1899-1901, 27.01.1901. *Eclat* betyder pragt eller glans.

10 T. Veblen 1973, s. 19ff.

11 A. Brodersen 1976, s. 10ff.

12 T. Veblen 1973, s. 41ff.

til de personer og grupper, man gerne vil gøre indtryk på.¹³ Der er således med andre ord tale om iøjnefaldende statusmanifestationer, hvilket ganske vist ikke kræver arbejde i sædvanlig produktiv forstand, men dog hvad man kunne kalde vedholdende statusarbejde, og det umiddelbart ulogiske og unyttige tjener til at opretholde status.¹⁴ Umiddelbart kan det hele forekomme absurd og meningsløst, men ved så at sige at stille sagen på spidsen og vende begreberne på hovedet lykkes det Veblen at vise, at bestræbelserne faktisk tjener et fornuftigt formål – i hvert fald set med aktørernes egne øjne.

Socialantropologen og sociologen Roland Girtler går i sin bog "Die feinen Leute" et skridt videre, idet han fremhæver menneskets iboende stræben efter fornemhed, en grundtese, der sammenfattes i udtrykket "animal ambitiosum".¹⁵ Foruden iøjnefaldende fritid og forbrug er aristokratiets livsførelse således karakteriseret af en idelig stræben efter fornemhed.¹⁶ Denne stræben rummer desuden et dynamisk element, idet lavere rangerende vil have højere rangerende som forbillede og rollemodel og dermed trakte efter en fornemhed en tand over det niveau, de selv befinder sig på. Girtler eftersporer systematisk de strategier, der tages i anvendelse i denne stræben, og det sker med antropologisk blik for dens rituelle og symbolske udtryk.

I det følgende vil det blive diskuteret, i hvilket omfang Veblens og Girtlers teorier kan bidrage til en forståelse af den betydning, som jagten fik for landadelen i den pågældende periode. Emnet har tidligere været behandlet i forbindelse med en bredt anlagt afhandling om herregårdsjagtens historie i Danmark.¹⁷ Her vil det blive gjort til genstand for en sammenfattende diskussion ud fra den opfattelse, at landadelen ganske vist anvendte jægterne og andre statusmarkeringer som led i en generel manifestation af adelig suverænitet og eksklusivitet, men at bestræbelserne nok især var drevet af indbyrdes kappestrid og konkurrence om at opnå en højere grad af fornemhed, snarere end at det handlede om at distingvere sig i forhold til det fremvoksende industri- og handelsborgerskab.¹⁸

13 T. Veblen 1973, s. 60ff, 71. Veblens forskning og omfattende forfatterskab har i tidens løb været genstand for betydelig debat og kritik, men de her skitserede ideer om fritidsklassen er stadig en kilde til inspiration i forbindelse med elitestudier, jf. M. Venborg Pedersen 2005, s. 22; R. Girtler 1990, s. 17 samt K. Odner 2005, s. 294ff.

14 M. Venborg Pedersen 2005, s. 22.

15 R. Girtler 1990, s. 11.

16 R. Girtler 1990, s. 11.

17 J. Laursen 2009.

18 Om adelens og det højere borgerskabs sociale kappestrid om rang og ære i enevældens tid, se P. Henningsen 2006, s. 318ff.

Herregårdsjagt og herskabsliv

Når det lige netop var jagterne, som kom til at spille så fremtrædende en rolle i landadelens statusmarkeringer, skyldes det, at de var et ældgammelt kongeligt og adeligt værdighedssymbol, som for adelens vedkommende var baseret på privilegeret godsbesiddelse. Ved enevældens indførelse i 1661 blev jagten imidlertid gjort til et regale, hvilket betød, at kun de, kongen gav jagtret, var berettiget til at drive jagt. Dette kom på særlige vilkår til at gælde adelige ejere af sædegårde med tilhørende bøndergods af en vis størrelse, mens besidderne af de fra 1671 oprettede grevskaber og baronier fik fuld jagtfrihed. Det var dog den kongelige jagt, som var dominerende, og de adeliges egen jagtudøvelse foregik som oftest under ret stilfærdige former.¹⁹

De følgende 100 år stod i de kongelige fornøjelsesjagters tegn, bl.a. med parforcejagter, som gik ud på, at ryttere med hunde drev en hjort gennem landskabet, til den udmattet blev stående og derefter blev aflivet med en hirschfænger (dolk eller kort sabel). I sidste halvdel af 1700-tallet betød den kraftige reduktion af krongodset og af vildtmængden på de tilbageværende arealer, at den kongelige jagt sygnede hen, og parforcejagten ophørte i 1777.²⁰

Kongehusets jagter fik dog fornyet betydning i Christian 8.s tid som prins og konge. Han afholdt større efterårsjagter i Nordsjælland af 8-14 dages varighed. De foregik som støverjagter og klapjagter med ræve som det mest eftertragtede vildt. Under jagterne boede de deltagende jægere på Frederiksborg Slot, hvor der var selskabeligt samvær om aftenen, og hvor alle havde den samme dragt på – mørkegrøn kjole og vest med forgyldte knapper med kongens navnetræk samt sorte bukser. Denne dragt, der betragtedes som en særlig hædersbevisning, blev også altid båret af jagtdeltagerne, når de mødtes ved private jagter. I 1830'erne og 40'erne var repræsentanter for den danske landadel tilbagevendende gæster ved disse kongelige jagter, ligesom de i øvrigt også deltog i tilsvarende jagter hos hertugen af Augustenborg.²¹

Der er ingen tvivl om, at det var disse fyrstelige jagter, som ansporede den statusbevidste landadel til at gøre sig gældende med noget, der lignede på sine egne besiddelser. Samtidig var man i 1840'erne drevet af et forfængeligt ønske om at få kongen, Christian 8., på besøg som jagtgæst. Dette ønske gik i opfyldelse for lensbaron G.F.O. Zytphen-Adeler på Dragsholm. Hele to gange kunne baronen glæde sig over den glans, kongens tilstedeværelse kastede over hans hus, og baronen noterede da også med tilfredshed, at "de to Gange han selv som Konge var paa Dragsholm udstædte han derfra dateret en almindelig Befaling for hele Landet,

19 J. Laursen 2009, s. 15ff.

20 J. Laursen 2009, s. 29.

21 J. Laursen 2009, s. 42ff.

Baron C.F. Blixen-Finecke malet 1866 af J.V. Gertner. På det fotografiske forlæg for dette maleri vender han højre side af ansigtet mod beskueren, men her står han med drejet ansigt, så man kan se det embleme i hatten, der viser, at han er medlem af den svenske kong Karl 15.s jagtklub, stiftet 1863. Landskabet gør det ud for kongens jagtrevir på Øland, og i baggrunden ses Borgholm Slot. Blixen-Finecke var ligeledes fast deltager i Christian 8.s jagter og medinitiativtager til jagselskabet Salem aleicum. Privateje. Foto: Henrik Wichmann.

for at man kunde see, at han den Dag var min Giæst”.²² Hermed er tonen til et af herregårdsjagten grundtemaer slået an, nemlig kongehuset som mål og middel, afholdelse af fornemme jagter med kongelig deltagelse og den dermed forbundne kongerøgtelse. Det handlede med andre ord om, at adelen som regel havde kongehuset som forbillede og opnåede en højere grad af fornemhed ved så vidt muligt at efterligne dets livsførelse, samtidig med at man bragte sig i den eksklusive position, at man kunne modtage et ærefuldt kongeligt besøg.²³

I Frederik 7.s tid som konge blev hoffivet dog mildest talt ikke oplevet som forbilledligt i adelige kredse, som derfor heller ikke gerne deltog deri, og for jagtens vedkommende fortsatte man i stedet uden for hoffet den linje, som Christian 8. havde lagt. Det skete bl.a. i jagselskabet ”Salem aleicum”, som i 1847 blev dannet af de samme personer, som deltog i Christian 8.s jagter. På et erhvervet jagtterræn i Sverige mødtes en snæver kreds af for det meste jævnaldrende majoratsbesiddere, som ud over at have en fælles interesse i at fordrive tiden med jagt også interesserede sig for politik og den standsmæssige pleje, der var forbundet hermed, og som siden beredte grunden for de første godsejerregener.²⁴

22 Rigsarkivet, Privatarbiver 6554, Slægten Zytphen-Adeler, I. Georg Frederik Otto Zytphen-Adeler, D. Selvbioграфiske Optegnelser, ”Min Deltagelse i Kong Christian d. 8de’s Jagter”, s. 84–85.

23 R. Girtler 1990, s. 17ff.

24 J. Laursen 2009, s. 50ff. Blandt medlemmerne var baron C.F. Blixen-Finecke (Dallund), lensbaron G.F.O. Zytphen-Adeler (Dragsholm), lensgreve C.E. Frijs (Frijsenborg) og lensgreve L.H.C.H. Holstein, (Holsteinborg), som for størstedelens vedkommende havde været aktive i interesseorganisationerne Godsejerforeningen af 1843, Grundejerforeningen af 1850 og De forenede Godsejere af 1856, og de to sidstnævnte blev da også siden konseilspræsidenter.

C. Sehestedt Juul – stående i lys frakke og med stort fuldskæg – omgivet af gæster og personale under en jagt frokost i det fri. Maleri af F.L. Storck, 1853. Privateje. Foto: Rógvi N. Johansen, Moesgård.

Men ellers var det især rundt omkring på de østdanske majorater, at man i løbet af 1850'erne for alvor begyndte at afholde store efterårsjagter i stil med det, mange af besidderne årtierne forinden havde stiftet bekendtskab med ved de kongelige jagter. Faktisk var det først nu, at store jagter for alvor vandt indpas på danske herregårde, og de var store i den forstand, at de havde mange deltagere, strakte sig over flere dage og derfor – som på Frederiksborg Slot – var forbundet med overdådige herremiddage og løssluppen selskabelighed af mere eller mindre ritualiseret karakter. Selve jagtudøvelsen lå også i forlængelse af det kongelige forbillede, idet den fortrinsvis formede sig som klapjagter og støverjagter med alt, hvad det indebar af ceremoniel og landskabelige iscenesættelser. Jagtens symboliske betydning blev understreget af, at det ikke var f.eks. spiseligt hjortevildt, men noget så ”unyttigt” som ræve, der var det mest attråede jagtvildt, og det blev fejret på behørig vis, når en ung håbefuldt jæger skød sin første ræv, eller når en dreven herremand nåede det magiske tal – 1000 nedlagte ræve. Af samme grund bestod herregårdenes vildtpleje fortrinsvis i at opelske en stor bestand af ræve, og mon ikke omegnens beboere vantro har lagt øre til beretninger om, at en ko eller en hest blev skudt ned ude i skoven alene med det formål, at den skulle tjene som

Herskabsvognene er ved at køre frem foran hovedtrappen på Frijsenborg. Flagene er hejst, folk venter bag hoveddøren og ser til fra vinduerne. Lokalthistorisk Samling, Hammel.

rævefoder.²⁵ Hermed kan allerede de tidlige herskabsjagter ses som et tydeligt vidnesbyrd om landadelenes behov for at demonstrere både et iøjnefaldende forbrug og en ikke-produktiv driftighed.²⁶

Stamhusbesidder Christian Sehestedt Juul fra Ravnholt var blandt de udvalgte, som deltog i Christian 8.s jagter, og han var i øvrigt også en af de adelige, som i 1849 stemte for Grundloven i Rigsforsamlingen. Han var desuden en af de første majoratsbesiddere, som begyndte at afholde store selskabelige efterårsjagter som adelig statusmanifestation. At han tillagde jagterne denne betydning fremgår med al ønskelig tydelighed af, at han i 1853 bestilte en af tidens fremtrædende malere til at forevige et jagtselskab på Ravnholt. På maleriet træder han som jagtherre frem som stor og mægtig patriark, og han er omgivet af et jagtselskab, som foruden jagtpersonalet består af en skønsm blanding af såvel adelige som borgerlige ejere af fortrinsvis øst- og midtfynske herregårde samt stamhusets forpagtere. Maleriet fremstår således med datidens viden om jagtherrens forankring i de kongelige jagter som en synlig tilkendegivelse af Ravnholtjagternes særlige fornemhed og dermed også som en markering af stamherrens fremtrædende position i det lokale herregårdsmiljø.²⁷ Hermed kommer maleriet også til at afspejle det forhold,

25 J. Laursen 2009, s. 57ff.

26 T. Veblen 1973, s. 41ff, 60ff; R. Girtler 1990, s. 57ff.

27 J. Laursen 2009, s. 266ff.

Tjenestefolk fra hovedbygningen og herskabsstaldene har taget opstilling på Frijsenborgs hovedtrappe i november 1894. Lokalthistorisk Samling, Hammel.

at herregårdsjagterne var et iøjnefaldende statussymbol, som gav anledning til indbyrdes konkurrence.²⁸

De følgende årtier blev scenen sat for en åbenlys herskabelig manifestation, som med reference til adelens deltagelse i kongehusets jagter i enevældens tid faldt fint i tråd med den højere landadels behov for at stille sin særlige status til skue i en situation, hvor man ganske vist havde måttet afgive fæstegodset som en del af sit traditionelle magtgrundlag, men til gengæld gennem de derved tilvejebragte økonomiske midler så sig i stand til at foretage kompensatoriske statusmarkeringer, hvilket byggeriet af nye hovedbygninger også var udtryk for.

På ca. halvdelen af landets grevskaber og baronier blev der nemlig omkring det tidspunkt, hvor fæstegodssalget fandt sted, bygget helt nye hovedbygninger, eller der fandt radikale ombygninger sted af de eksisterende.²⁹ Dette foregik i historicistiske stilarter, fortrinsvis nygotik, nyrenæssance og nybarok, som gav mindelser om tider, hvor adelen for alvor var magtfuld. Om byggeriet så fandt sted, simpelthen fordi lensadelen var kommet til midler, eller som compensation for statustabet efter fæstegodsets afhændelse kan være svært at afgøre, men mon ikke det har været både og.

Hovedbygningerne, som var et næsten sakralt symbol på aristokratisk fornemhed, slægt og tradition, blev midtpunkt for en herskabelig livsførelse præget af

28 T. Veblen 1973, s. 42, 65.

29 A.G. Sværke 2010, s. 216ff. På de grevskaber og baronier, hvor hovedbygningen blev bibeholdt, som den var, skyldtes det, at den tog sig præsentabel ud.

Otto Baches maleri af den såkaldte parforcejagt på Frijsenborg i 1882. Privateje. Foto: Rógvi N. Johansen, Moesgård.

iøjnefaldende fritid og forbrug i veblensk forstand. Det tilstødende haveanlæg, gårdskomplekset som helhed og det omgivende terræn var ofte udformet således, at det hele fik karakter af landskabelig eksklusivitet.³⁰ Dette kom umiskendeligt til udtryk på Knuthenborg, hvor en imponerende og yderst bekostelig 7 km lang og 2½ m høj kampestenmur omsluttede et landskab, som var iscenesat fra ende til anden. Denne monumentale mur havde stor symbolværdi, derved at den signalerede både lensgrevelig fornemhed og utilnærmelighed, den dannede så at sige en mental barriere mellem de fornemme og så de andre.³¹

På Frijsenborg, hvor lensgreve C.E. Frijs som nævnt modvilligt påbegyndte bortsalget af fæstegodset i 1852, gik man i 1860'erne i gang med at omskabe den gamle hovedbygning til noget nær et renæssanceslot.³²

Med en nyanlagt 14 km lang ankomstvej gennem det storladne landskab og med arkitekttegnede ledvogterhuse og lignende undervejs kom det hele til at fremstå som en næsten fyrstelig residens, og det udtrykker dermed en kompensatorisk stræben efter en status, som må siges at række ud over, hvad der rettelig kunne tilkomme selv en lensgreve.

Den herskabelige livsførelse på Frijsenborg var da også i absolut særklasse, ikke mindst i efterfølgeren Mogens Frijs' tid som lensbesidder. På slottet, som herskab og tjenestefolk med fyrstelige undertoner benævnte hovedbygningen,

30 R. Girtler 1990, s. 35ff.

31 C. Bjørn 1999, s. 64ff; R. Girtler 1990, s. 35.

32 Følgende beskrivelse af forholdene på Frijsenborg baserer sig, hvor intet andet er anført, på J. Laursen 2009, s. 95ff.

blev lensgreven, lensgrevinden og de tre komtesser betjent af et personale på mere end 26 personer inklusiv en taffeldækker, som normalt hørte fyrstehuse til, og med en såkaldt slotsinspektør i spidsen. Hertil kom syv personer i herskabsstaldene, som var delt op i en køre- og ridestald med en engelsk "headgroom" (staldmester), samt 22 i park og have, hvis leder havde titel af slotsgartner. På og omkring hovedbygningen havde herskabet altså mere end 55 tjenende ånder til sin rådighed.³³

I herskabskøkkenet var der en årrække ansat en fransk mesterkok – kortvarigt også en fransk konditor. Vareindkøbene hos danske og udenlandske leverandører vidner om, at man absolut ikke holdt sig tilbage. Der blev købt delikatesser i London, Paris, Strasbourg, Marienbad, Nürnberg, Berlin, Hamburg og selvfølgelig i København, ligesom nordjyske fiskeforretninger var faste leverandører af østers og hummer. Slottets gartneri med tilhørende drivhuse havde alene til formål at forsyne husholdningen med alskens grøntsager, bær og frugter samt blomster og prydblanser, og fra hovedgårdsdriften blev der leveret alle de naturalier, man havde brug for i det daglige.

Når Frijsenborgs herligheder skulle stilles til skue, spillede de årlige selskabsjagter en fremtrædende rolle. Da Mogens Frijs just hjemvendt fra England i 1882 overtog den del af grevskabet, som indbefattede selve Frijsenborg, benyttede han lejligheden til at synliggøre sin entré på arenaen med manér. Ingen – heller ikke blandt standsfællerne – skulle være i tvivl om, at Frijsenborg var hovedsæde for Danmarks største og mest betydningsfulde grevskab, at greven på Frijsenborg var den første blandt ligemænd. Dette gjorde Mogens Frijs begribeligt for enhver ved som en af sine første handlinger at tage initiativ til afholdelse af noget, der skulle ligne engelsk "fox hunting", hvilket vist ikke tidligere havde været set i Danmark. Og for at forevige begivenheden bestilte han samtidig Otto Bache – den i adelige kredse vel nok mest feterede kunstmaler – til at male et storslået billede af jagtselskabet, hvor man ser en ny generation af jagtinteresserede grever og baroner, der skulle komme til at præge jagten på landets største herregårde. De følgende år afholdt Mogens Frijs deciderede parforcejagter, som foregik på den måde, at jægere til hest og hunde under ledelse af en fransk pikør forfulgte en dåhjort eller en kronhjort, til den var segnefærdig, hvorefter dyret blev aflivet under stort ceremoniel. Mogens Frijs praktiserede således en jagtform, der normalt hørte kontinentaleuropæiske fyrstehuse til, og som under vore himmelstrøg havde været en rent kongelig foreteelse, der faktisk var ophørt 100 år forinden. Parforcejagten må nok betegnes som den herskabelige jagts ultimative forestilling i landskabet.

Kunstmaleren Otto Bache beskriver de festligheder, der var forbundet med parforcejagterne således: "Om Middagen mødte man i Gala, der var nydelige Da-

33 Veblen karakteriserer tjenestefolkene som en afledt fritidsklasse, hvis arbejde det er at udøve stedfortrædende fritid i den hensigt at styrke den primære fritidsklassens renommé, jf. T. Veblen 1973, s. 55f.

Prinsen af Wales siddende på hovedtrappen ved Frijsenborg med Fritze Frijs ved sin venstre side og Mogens Frijs stående bagved med en pipe i hånden. Forrest sidder de fire komtesser. Lokalhistorisk Samling, Hammel.

mer, og Toiletterne vare glimrende. Der var nogle Dage en smuk svensk Dame, som mødte i en Gyldenstyks Kjole. De andre Damer sendte lange Blikke til den pragtfulde Dragt, som de ikke kunde maale sig med, men det varede kun et Par Dage, saa havde to af dem ogsaa Guld kjoler. Det var et imponerende Syn at see den fyrstelige Pragt ved Taflerne, de elegante Damer, den glimrende Opdækning og Belysning. Hvert Lys i hele Beletagen var tændt, og der prangede med Blomster. Greven var dengang endnu ikke gift, men hans Søstre skiftedes til at gjøre Honneurs som Værtinde. Hver Aften endte med Dands. (...) Festlighederne endte med et fornøieligt lille Karneval og en Hyldest til Greven, der sad paa et ophøiet Sæde og med fyrstelig Værdighed takkede.”³⁴

Hjortevildtet og ikke mindst kronvildtet var Mogens Frijs' store lidenskab, og det hørte da også fra gammel tid til det fornemste jagtbytte. Den store bestand blev holdt inde på den vigtigste del af reviret ved hjælp af et ca. 30 km langt jagthegn, i tilknytning til hvilket der blev opført op imod 15 vildtvogterboliger alle de steder, hvor der var åbninger i hegnet, fordi det krydsede offentlig vej. Inden for det hegnede areal blev der herudover opført hegn af en sammenlagt tilsvarende længde omkring nytplantede skovpartier for at værne bevoksningerne mod vildtskader, ligesom den store bestand af hjortevildt også på anden vis var en yderst bekostelig affære.

34 O. Bache 1964, s. 58.

På Frijsenborg lagde man sig efter endnu en kongelig jagtform, idet man i 1870'erne overtog Christian 8.s gamle fasaneri på Jægerspris, som i 1840'erne var blevet videreudviklet med succes i Kongelunden på Amager, hvor kongen fik mulighed for at drive jagt på vilde fasaner.³⁵ Fasanopdrættet på Frijsenborg blev begyndelsen på en ny æra i dansk herregårdsjagts historie, og fra omkring 1890 havde jagterne på de fleste danske majorater og andre større herregårde fasaner og den såkaldte rationelle vildtpleje som omdrejningspunkt. Vildtplejen bestod i, at man opdrættede fasaner i tusindtal, og for at værne om disse kostelige fugle af fremmed herkomst kastede man sig ud i en veritabel udryddelseskrig mod alt såkaldt skadeligt vildt herunder især rovfugle, kragefugle og rovdyr, hvilket også inddebar, at de førhen så agtede ræve blev bekæmpet med alle til rådighed værende midler. De herskabelige jagter udviklede sig til deciderede masseskyderier, hvor mængden af nedlagt vildt blev målestok for den prestige, som jagterne afstedkom.

Set i relation til Veblens begreber – iøjnefaldende fritid og forbrug – var forholdene på Frijsenborg lige efter bogen. Jagtudøvelsen var i sig selv iøjnefaldende, og på Frijsenborg fik den fuld skrue ikke blot ved store landskabelige iscenesættelser med masser af fotografier og sågar malerier heraf, men også derved, at herskabet, når de opholdt sig hjemme på gården, kunne være ude på jagt 70 af årets dage.³⁶ Jagtpersonalet, der talte op imod 20 mand, kan, i lighed med tjenestefolkene i hovedbygningen, med Veblens terminologi anskues som ”stedfortrædende fritidsudøvere”, idet de ikke befattede sig med produktivt arbejde i traditionel forstand, men fortrinsvis var beskæftiget med arbejde i tilknytning til herskabets fritidsliv og således udstille det yderligere.³⁷

Med hensyn til det iøjnefaldende forbrug var forholdene på Frijsenborg ikke til at tage fejl af. De ekstravagante jagter og de dermed forbundne pragtfulde selskaber med alt, hvad dertil hørte af stilfuldhed, taler næsten for sig selv. I forbindelse med sådanne tiltag inddrages gæsterne ifølge Veblen som medaktører i forbruget, han tildeler dem i denne sammenhæng rollen som ”stedfortrædende forbrugere”, og det giver anledning til indbyrdes konkurrence.³⁸

Som man kan forstå af Otto Baches beskrivelse af middagselskaberne, indgik kvinderne i en veritabel kappestrid om at være klædt i den mest pragtfulde robe. Kvinders deltagelse i jagtmiddagselskaberne var en nyskabelse i forhold til tidligere, da i bedste fald kun de kvinder, der tilhørte jagtherrens hus, kunne deltage. Men det har uden tvivl været en kærkommen fornyelse, idet kvinderne optrådte i den fornemste klædedragt, med de prægigste smykker, stort tjener-

35 J. Laursen 2009, s. 73ff, 100ff.

36 J. Laursen 2009, s. 121. Fra Frijsenborg kendes et utal af jagtfotografier, de ældste fra o. 1860, jf. Frijsenborgs glaspladesamling, og den nedenfor nævnte skærm, der stod i den store repræsentative sal, rummede også adskillige jagtfotografier.

37 T. Veblen 1973, s. 55f.

38 T. Veblen 1973, s. 64f.

skab og den mest forfinede levemåde og stillede således ægtemandens overflod ødselt til skue, hvilket også er en af Veblens pointer.³⁹ Kvindernes medvirken som værtinder ved jagtselskaberne var af stor betydning.⁴⁰ Først og fremmest skulle de kaste glans over jagtherren og hele hans hus med elegance og pragt – de praktiske gøremål havde man folk til. Fra kammerherre Ove Sehestedt Juuls tid på Ravnholt frem til 1888 fortaltes det: ”I sin Trang til Stilfuldhed og Skønhed var det ham en Glæde, at Kammerherreinden ikke bebyrdedes med huslige Bryderier, og med Tilfredshed udtalte han, at hun aldrig havde haft Penge i sine Hænder”.⁴¹ Kvinderne fungerede således som mandens forlængede arm, når det handlede om at demonstrere fritid og forbrug.

Vil man forstå de dybereliggende årsager til de mange åbenlyse statusmanifestationer på Frijsenborg, kan man med fordel inddrage det af Veblen fremhævede konkurrencemoment. For som det fremgår ovenfor, kunne heller ikke den højere landadel sige sig fri for indbyrdes konkurrence. I den forbindelse spillede rangfølge og hoftitler naturligvis en fremtrædende rolle og herunder ikke mindst forholdet til kongehuset. På Frijsenborg var det tillige grevskabets størrelse og den deraf følgende økonomiske formåen, der talte, men sandelig også slægtshistorien, for som Mogens Frijs udtrykte det: ”Min Slægt havde før 1660 spillet en betydelig Rolle, under Enevælden havde den aldrig søgt dennes Protection”, underforstået at hans slægt hørte til den gamle danske adel, som var af en anden karat end den, der var kommet til under enevælden.⁴² Det er sandsynligvis disse forhold, der er forklaringen på, at både Mogens Frijs og faderen havde behov for at demonstrere en udpræget højadelig eksklusivitet grænsende til det fyrstelige over for ikke mindst de andre adelige samt gennem manifestationer af særlig fornemhed at opnå en position, som gjorde familien selvskreven til at modtage kongelige besøg. Da lensgreven fra Tranekær, Frits Ahlefeldt-Laurvig, i 1925 besøgte Frijsenborg, gav han således i sin dagbog afdøde Mogens Frijs følgende ord med på vejen: ”Det var et virkeligt Hof han holdt, og det var ikke for intet, at man kaldte ham Jyllands ukronede Konge. På Frijsenborg færdedes Konger som om de var hjemme.”⁴³ Palle Rosenkrantz giver udtryk for det samme med en væsentlig tilføjelse: ”Det var den almindelige Opfattelse, at Frijsenborg var et Hof med Særstilling for Vært og Værtinde, og lidt efter lidt vænnedes selv Standsfællerne sig til at betragte det som saadant [min kursiv]”.⁴⁴ For så vidt angik de kongelige færden på Frijsenborg, kunne besøgende forvise sig ved at kaste et blik på en flerfløjet skærm med fotografier, som var opstillet i den store repræsentative

39 T. Veblen 1973, s. 126.

40 A. Rundquist 2004, s. 203ff.

41 T. Thaulow 1925, s. 261.

42 Frijsenborg, Frijsenborg Godsarkiv, Diverse private papirer.

43 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/37, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1924-1925, 15.06.1925.

44 P. Rosenkrantz 1932, s. 154f.

Prins Christian deltog i 1897 for anden gang i en jagt på Tranekær, og jagtselskabet er her fotograferet efter frokosten. Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum.

sal. Her var en af billedfløjene forbeholdt kongelige personer med fotografier af bl.a. kongen af Siam under et besøg på Frijsenborg samt prinsen af Wales og den svenske kronprins fotograferet i forbindelse med et jagtophold. Projektet var altså lykkedes til fulde.

Ud over at være velegnede som led i bestræbelserne på at demonstrere iøjnefaldende fritid og forbrug havde jagterne også det fortrin, at de afspejlede eksistensen af et mere eller mindre kompliceret system af rang og grader, som ifølge Veblen kendetegner den udviklede fritidsklasse.⁴⁵ Lad os med dette aspekt for øje vende blikket mod Tranekær, som var hovedsæde for et andet af vore store grevskaber. Her har vi nemlig fra fasanjagternes tid et indgående kendskab til, hvordan de herskabelige jagter var graderet. Jagterne faldt tydeligvis i flere afdelinger, der var organiseret hierarkisk, tjente forskellige formål og dermed også blev iscenesat med forskellige målgrupper for øje.⁴⁶

Nederst i hierarkiet stod funktionærjagterne, som især havde deltagelse af ledende godsfunktionærer samt eventuelt personer, der repræsenterede øvrig-

45 T. Veblen 1973, s. 65.

46 Følgende beskrivelse af forholdene på Tranekær baserer sig, hvor intet andet er anført, på J. Laursen 2009, s. 219ff.

Mellem de omtalte fynske herregårde med store klapjagter og de herregårde, hvorfra jagtgæsterne kom, er der tegnet forbindelseslinjer, som viser et særdeles tæt netværk, som inkluderer hovedparten af især de adelige besiddelser. Efter J. Laursen 2009.

heden og det lokale borgerskab, mens nabojagterne samlede nabogodsejere og proprietærer, som også kunne være af borgerlig herkomst. Disse jagter var præget af åbenlys ulighed i relationerne mellem jagtherren og jagtdeltagerne og demonstrerede jagtherrens patriarkalske position i lokalområdet. Nabojagterne signalerede udadtil ubrydeligt sammenhold mellem nabogårdene og grevskabet og med lensgreven i en naturlig førerposition. Indadtil forventedes loyal accept af lensgreven som Langelands politiske, økonomiske og kulturelle overhoved. Som alle herskabsjagter på Tranekær blev også disse afsluttet med selskabelighed.

Kulminationen på jagtsæsonen var, når fornemme jagtgæster fra nær og fjern blev inviteret til Tranekær for at deltage i årets "excellencejagter", store klapjagter, som normalt strakte sig over to dage. Foruden lensgreven og en eller flere af hans sønner og brødre deltog først og fremmest et eksklusivt udvalg af standsfæller samt andre jagtinteresserede godsejere. Excellencejagterne synes at have haft

et dobbelt formål, idet de naturligvis for omverdenen tydeliggjorde, at lensgreven i enhver henseende tilhørte landets absolutte elite, samtidig med at denne elite hvert efterår blev mindet om, at lensgreven var en del af kredsen, som i øvrigt konkurrerede indbyrdes om i enhver henseende at præstere de flotteste jagter, både hvad angik vildtudbytte og selskabelighed.

Jagtsæsonen afsluttedes med jagter for familiemedlemmer, der var samlede på Tranekær ved juletid. Familiejagterne havde det dobbelte formål udadtil at signalere ubrydeligt højadeligt familiesammenhold samtidig med, at de indadtil befæstede lensgrevens suveræne position som familieoverhoved med grevska-bet som samlingspunkt. Dette indtryk bestyrkes, når man læser stamherren, Frits Ahlefeldt-Laurvigs kritiske dagbogskommentarer, hvor han bl.a. gentagne gange harcelerer over det "humbugsagtige Familiesammenhold".⁴⁷

Kronen på værket var naturligvis, som vi før har set det, når de kongelige deltog i en klapjagt og dermed bærede jagtherren og hele hans hus med deres tilstedeværelse. I de situationer gjorde lensgreven sit yderste for at overtrumfe alt og alle ved at afholde ypperlige klapjagter efterfulgt af mageløse middagsselskaber. Christian 10. var som prins flere gange jagtgæst på Tranekær. Under studieårene i København havde den unge stamherre Frits Ahlefeldt nemlig genoptaget barn-domsårenes kontakt med prins Christian, og faderen erklærede yderst veltilfreds, at prinsen skulle inviteres til jagt på Tranekær, når den nyetablerede fasanbestand havde nået en passende størrelse.⁴⁸ I 1894 oprandt den store dag, hele Langeland var på den anden ende, og begivenheden blev slået stort op i dagspressen. Frits Ahlefeldt-Laurvig fortæller om den afsluttende frokost: "Prinsen holdt der en nydelig og rørende Tale som Tak til Fader og Moder for de Dage, han havde tilbragt paa det skønne Tranekær og erklærede, at der ikke skulle gaa lang Tid, inden han kom igjen. Fader var lige ved at græde af Rørelse!"⁴⁹ I 1913 var Christian 10. som konge til stede ved en jagt på Tranekær, hvilket formodentlig markerer kulminationen på lensgrevens jagtlige bestræbelser.

En nærmere undersøgelse af landadelens store efterårsklapjagter svarende til excellencejagterne på Tranekær viser, at de i tidsrummet mellem 1885 og 1919 generelt set var en eksklusiv foreteelse, der var forbeholdt adelige standsfæller, mens borgerlige godsejere yderst sjældent deltog i dette fornemme selskab; de var normalt henvist til de mindre fine nabojagter. På Fyn forholdt det sig således, at man i forbindelse med de store klapjagter inviterede repræsentanter fra andre fynske godser i et omfang, så næsten alle adelige besiddelser indgik i et vidt for-

47 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/23-26, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1903-08, 07.07.1904, 08.03.1905, 30.09.1906, 29.12.1907, 31.12.1907.

48 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/16, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1894-96, 05.10.1894.

49 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/14, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1888-92, 05.05.1892.

Jagtselskabet forsamlet foran Bregentveds hovedbygning i forbindelse med en tredagesjagt i 1897. Yderst til venstre ses overjæger F. Saurbrey. Kongehuset er repræsenteret ved prins Valdemar, som står lidt i baggrunden til venstre for nedløbsrøret. Jagtherren er som den eneste ikke udrustet med et gevær, men en stok, der kunne bruges som jagtstol. Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum.

grenet netværk, som bestod af jægere, der kom regelmæssigt hos hinanden. Det var naturligvis betydningsfuldt at være inkluderet i et sådant netværk af godsbesiddere, som byttede jagt med hinanden.⁵⁰ De tætte relationer godserne imellem var i nogen grad familiebetingede, men de afspejler også jagtens betydning som standsmæssig manifestation af adelig eksklusivitet og sammenhold. Dette forklarer også det forhold, at de store herskabsjagter især hørte de østdanske egne til, hvor majoraterne og adeligt ejede herregårde lå tættest.⁵¹

En gennemgang af udvalgte jagtentusiasters personlige jagtjournaler viser med al ønskelig tydelighed, at jagterne lagde beslag på en stor del af deres tid. De mest ihærdige kunne på årsbasis være af sted hver tredje eller hver fjerde dag, og foruden jagterne på egne revirer gjaldt det i efterårssæsonen deltagelse i talrige klapjagter på andre herregårde. Frits Ahlefeldt Laurvig, Tranekær, hørte til dem, som anså denne ekstreme udfoldelse af iøjnefaldende fritid som "hårdt arbejde". Som grevskabets stamherre var han et år forpligtiget til at deltage i stort set alle efterårsjagter på Langeland, og han noterede i sin dagbog: "I Morgen er her Jagt igjen, det kjeder mig. Her gaar alt op i Jagt, som om det er det eneste, man havde at leve for. Jagt hele dagen og så en støjende brutal Middag ovenpaa." Men da havde han også i løbet af seks uger været på jagt i gennemsnit hver anden dag.⁵²

50 J. Laursen 2009, s. 307ff; A. Rundquist 2004, s. 186. Rundquists påvisning af nutidig herregårdsjagts brug af de pågældende gårdes jagthistorie og -traditioner kan ikke umiddelbart overføres på de her behandlede herregårde, da det foregår på en tid, da jagten i den dominerende fremtrædelsesform var et så nyt fænomen, at den endnu ikke var indlejret i de stedlige traditioner.

51 J. Laursen 2009, s. 289ff.

52 J. Laursen 2009, s. 311ff; Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/17, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1896-97, 14.09, 1896-21.10.1896.

Herskabsjagternes uovertrufne eksponeringsmuligheder bevirkede, at de blev tillagt stor betydning også blandt godsbesiddere, som normalt ikke selv gik på jagt. Selv i disse tilfælde fik jagten ofte en fremtrædende rolle i det herskabelige liv og blev anset for at være en absolut nødvendighed i samspillet med standsfæller og kongehus. Således forholdt det sig fra 1890 på Bregentved, hvor der i lensgreve Frederik Moltkes tid blev oparbejdet en jagt med Danmarks største fasanopdræt og det højeste vildtudbytte i forbindelse med klapjagterne, op imod 1.000 stk. nedlagt vildt kunne det blive til på en dag.

Bevægede man sig ud på Bregentveds jagtrevir, faldt det straks i øjnene, at herskabsjagterne havde karakter af iscenesættelser præget af ekstravagance og påfaldende meget vildt. Den daværende overjæger fortæller om med hvilken militær præcision, det foregik: ”Klapperne var som Regel delt i to Hold, saaledes at det ene Hold drev én Saat [et mindre jagtareal], medens det andet stod færdigt til den næste. Som Regel brugtes Formiddagen til Skovjagt, medens Markjagterne var henlagt til om Eftermiddagen. (...) Skytterne er sat paa Post, og Klapperne gaar frem. Det gælder om, at de gaar i ret Linie, da Fasanerne ellers vil løbe til den Side, hvor Klapperne er længst tilbage. (...) Skuddene begynder at falde, men dog temmelig spredt; det er foreløbig kun enkelte Harer og Fasaner, der kommer for. Hovedmassen af Fasaner kommer først ved Slutningen af Drevet, men da kan der også blive en øredøvende Skydning. Jeg husker saaledes en jagtdag, hvor tre Skytter, der var Sidemænd i en Saat, skød 100 Fasaner, og det endda kun med 1 Bøsse hver. De fleste Skytter brugte to Bøsser og havde en Mand til at lade for sig.”⁵³

Jagtdeltagerne blev i dagens løb kørt fra såt til såt i vogne forspændt med fire elegante heste, og det nedlagte vildt blev transporteret i en stor vildtvogn med et stativ, hvor der kunne hænge 600-700 harer og fasaner. Endnu en vogn fragtede den ammunition, der blev brugt i dagens løb. Under den afsluttende vildtparade, hvortil der knyttede sig bestemte regler og ritualer, blev det nedlagte vildt præsenteret, som regel lagt på rad og række. Ofte tog jægerne opstilling bag vildtet for at blive fotograferet. Som et synligt vidnesbyrd om begivenheden og som et minde for eftertiden modtog jagtdeltagerne en kopi af fotografiet samt et skydekort med opgørelser over, hvad hver enkelt jagtdeltager havde skudt.

I forbindelse med efterårssæsonen var det forbundet med stor prestige at invitere til jagter, der foregik på flere separate revirer. De kunne enten foregå på hovedsædet og andre af besiddelsens hovedgårde eller på ejendomme, som befandt sig i helt andre landsdele. På Bregentved blev jagterne og de hermed hørende måltider både afholdt på hovedsædet og på den under grevskabet hørende hovedgård, Turebyholm. Grev Moltke inviterede desuden gæster til efterårsjagter i Klelund Plantage i Midtjylland. Disse jagter kunne strække sig over otte dage med deltagelse af mange klappere, og som det var skik, når den højere landadel

53 F. Saurbrey 1935, s. 97f.

Jagtselskab fra Tranekær ankommer til den årlige harejagt på Strynø, 1884. Selskabet er fragtet dertil i en lejet damper, og herfra sejles det i smakkejoller til de ventende hestevogne, som bringer jagtherrerne tørskoede ind på land. Den grånedede lensgreve, Frederik Ahlefeldt-Laurvig, har allerede taget plads i vognen, og han ledsages af sine fem sønner. Det lille selskab i jollen til venstre ser ud til at være jagtpersonalet. Maleri af J.E.C. Rasmussen. Privateje. Foto: Rógvi N. Johansen, Moesgård.

skulle rejse over større afstande, foregik transporten med tog i en særskilt salonvogn. Det er bemærkelsesværdigt, at der i forbindelse med tilplantningen af Klelund Plantage sidst i 1800-tallet blev anlagt et stjerneformet vejsystem, som har stor lighed med de fra 1600-1700-tallet velkendte parforcejagtveje i Nordsjælland. Vejsystemet er efter alt at dømme etableret med henblik på støverjagt, som var den mest hensigtsmæssige jagtform, når vildtet skulle drives ud af tætte bevoksninger. At vejsystemerne så også på grund af deres lighed med de kongelige jagtveje havde stor symbolværdi, har man næppe været blind for, ligesom støverjagten reference til tidligere tiders kongelige jagter pegede i samme retning. I øvrigt blev der i forbindelse med, at man omkring 1890 indrettede den under Ålholm hørende Roden Skov til dyrehave, anlagt et lignende meget regelmæssigt stjernevejsystem, som imidlertid ikke spillede nogen praktisk rolle, men efter alt at dømme alene havde symbolværdi.⁵⁴

Med sine spektakulære landskabelige iscenesættelser af masseskyderi i særklasse bliver det meget tydeligt, at jagterne på Bregentved ikke alene er udtryk for, hvad Veblen karakteriserer som iøjnefaldende fritid og forbrug, men at de også er et klart vidnesbyrd om det element af ødselhed, der ifølge Veblen som regel vil være forbundet med demonstrativ fritids- og forbrugsudfoldelse.⁵⁵ Som tilfældet også var på de ovenfor omtalte herregårde, har formålet med Bregentvedjagterne efter alt at dømme primært været at fremme jagtherrens anseelse blandt deltagende standsfæller og indbudte gæster fra kongehuset. I denne sammenhæng er det

⁵⁴ J. Laursen 2009, s. 245ff, 328f.

⁵⁵ T. Veblen 1973, s. 71, 77ff.

Bjørnegrotten på Rathlousdal. Odder Lokalhistoriske Arkiv.

interessant, at man udformede sit jyske jagtrevir på en måde, så det gav mindelser om tidligere tiders kongelige parforcejagter, som jo også kortvarigt blev forsøgt genoplivet på Frijsenborg.

Der er faktisk mange eksempler på, at herskabsjagter og andre jagtrelaterede foreteelser blev iscenesat, så de fik et betydningsindhold, som refererede til svundne tider, da jagt var et kongeligt og et adeligt privilegium. Dette gjaldt f.eks. i forbindelse med harejagterne, som de stedlige majoratsbesiddere afholdt på flere af de mindre øer i det sydfynske øhav. Disse øjagter var populære, både fordi et stort vildtudbytte var sikkert næsten hver gang, men også fordi det var forbundet med spænding og eventyr, når jagtselskabet under usikre vejrforhold skulle sejles ud til fjerntliggende øer. Meget tyder på, at herskabernes interesse for sådanne jagter meget vel også kunne være ansporet af "valdemarernes" myteomspundne jagter på flere af disse øer. Dette understøttes af forholdene på Nordfyn, hvor der på de skovklædte øer, Æbelø og Romsø, blev udsat dåvildt fra henholdsvis Egebjerggård og Hverringe, præcis som det skete på mange danske småøer i tidlig middelalder.⁵⁶

Også stamhusbesidder E. von Holstein-Rathlou fra Rathlousdal måtte være med på noderne, så han købte i 1899 Hesselø nord for Sjælland. Her lod han opføre et kombineret jagt- og sommerhus, foretog udsætning af råvildt, harer, agerhøns og fasaner samt eksotiske dyr som kænguruer og kasuarer – en strudseart fra Ny Guinea – påfugle og sumpskildpadder og sandelig også italienske skovmyrer,

56 J. Laursen 2009, 219f, 323.

Frijsernes palæ i København på hjørnet af Ny Kongensgade og Frederiksholms Kanal, omkring 1900. Lokalhistorisk Samling, Hammel.

hvis æg blev brugt som foder for de ligeledes udsatte fasaner. Holstein-Rathlous excentriske tilbøjeligheder kom desuden til udtryk på Rathlousdal, hvor han i den gamle dyrehave lod opføre en bjørnegrotte. Bjørne i fangenskab kendes under vore himmelstrøg fra Svend Estridsens kongsgård i Roskilde og Christian 4.s slotsmenagerier som symbol på fyrstelig magt og rigdom.⁵⁷ I Rathlousdals dyrehave gik der både kronvildt og dåvildt, og i dyrehaven på Ravnholt havde man som det eneste sted i Danmark også en fast bestand af vildsvin, og det var lige netop de vildtarter, som adel og kongemagt fik forrettigheder til i adelsvældens tid.

Disse historieladede tiltag på jagtens område vidner sammenholdt med landadelens øvrige tilbøjeligheder til at tage historien til indtægt for sin gøren og laden – herunder opførelse af hovedbygninger i historicistiske stilarter – om standens behov for at påkalde sig fordums tider, da konge og adel regerede i fællesskab og dermed måske også legitimere den symbiose, der var mellem godsejerregeneringer og kongehus i sidste halvdel af 1800-tallet. Som Veblen påpeger, er fritidsklassen nemlig bl.a. kendetegnet derved, at den er skærmet mod presset fra de stadige forandringer i det moderne samfund, og den er derfor i stand til at fastholde et livsmønster – eller som her genoplive traditioner – som hører fortiden til. Samtidig skal man dog ikke være blind for, at landadelen med brug af de udpræget kongelige jagtsymboler har ladet sig friste til at pryde sig med lånte fjer i sin idelige stræben efter en højere grad af fornemhed.⁵⁸

Herregårdene rummede således uovertrufne muligheder, når det gjaldt forskellige former for spektakulære iscenesættelser af jagterne og den dermed forbundne selskabelighed, og formålet var efter alt at dømme især at fremme jagtherrens anseelse blandt deltagende standsfæller og evt. indbudte gæster fra kongehuset. Den samme kreds, som på herregårdene sværgede til en opsigtsvækkende livsførelse, forlagde i vintersæsonen deres residens til kongens København, og her var der i sandhed også et stort register at spille på i så henseende og en anderledes bred

57 J. Laursen 2009, 324ff.

58 Jf. R. Girtler 1990.

Fornemt - dog ikke adeligt - middagselskab i familien Morescos hjem, da gæsterne er ved at rejse sig fra bordet, malet af Laurits Tuxen i 1906. Privateje. Foto: Bent Lange.

kreds at stille sig til skue overfor, en helt anden bevågenhed og offentlighed, som også den royalistiske del af dagspressen repræsenterede. Men der var sandelig også kamp til stregen, en konkurrence om magt og ære, som pressede alle til det yderste. Det kunne derfor i denne sammenhæng være relevant at undersøge, hvordan landadelen agerede, når scenen var sat for iøjnefaldende fritid og forbrug i hovedstaden og ikke mindst hvilke grupper, "forestillingerne" skulle udspille sig for.

I Christian 9.s regeringstid var hoffets døre igen blevet åbnet for den danske adel. Landaristokratiet slog sig ved nytårstid ned i hovedstaden, genoptog livet i adelsgårde og palæer, som havde stået mere eller mindre ubenyttede siden enevældens dage, deltog i de kongelige audienser, tafler og baller og soledede sig til fulde i hofflivets stråleglans, indtil sæsonen sluttede med fejring af kongens fødselsdag den 8. april.⁵⁹

Dette københavnerliv foldede sig for alvor ud de to sidste decennier af 1800-tallet. Mogens Frijs fra Frijsenborg ejede et palæliggende bygningskompleks tæt ved Christiansborg, og her bosatte lensgrevefamilien sig i vintersæsonen med, når det gik højest, mere end 20 tjenestefolk bestående af en fransk førstekok med kone og barn, en fransk andenkok, en husbestyrerinde, to kammerjomfruer, en nurse og en lærerinde til komtesserne, tre stuepiger, tre køkkenpiger, to vaskepiger, fire tj-

⁵⁹ Følgende beskrivelse af vintersæsonen i København baserer sig, hvor intet andet er anført, på J. Laursen 2009, s. 341ff.

Lensgrevinde Fritze Frijs malet af Bertha Wegmann o. 1890. Privateje. Foto: Rógvi N. Johansen, Moesgård.

ner og et bud, som alle var medbragt fra Frijsenborg, samt en fastboende portner og en oldfrue. I bygningen var der stalde til ride- og køreheste, som man havde medbragt fra Frijsenborg, og som Karen Blixen fortæller i "Ib og Adelaide": "Københavnerne paa Gaden kendte det ene af de skinnende Køretøjer fra det andet paa Livréeerne, her kom Danneskiold'erne, Ahlefeldt'erne, Frijs'erne og Reedtz-Thott'erne paa vej til Hoffet, til Teatrene eller til hinanden, med lange Gnister i Stenbroen efter sig og alle med Blinkere, de smaa glimtende Metalskiver som det kun var Adelen tilladt at bruge, i deres Hestes Panderem".⁶⁰

Størstedelen af tiden gik med at pleje omgang med familie, venner, standsfæller og andre betydningsfulde personer. I dagtimerne aflagde man visitter hos hinanden og promenerede på Langelinie. Aftenerne gik med det ene middagsselskab efter det andet, eller man spiste på d'Angleterre og gik bagefter i Det kgl. Teater, hvor det for de adelige herrer især handlede om at blive set og stille deres smukke og elegant klædte fruer til skue.

Sidste del af vintersæsonen stod i ballernes tegn, og familierne var i evig konkurrence om at præstere det ypperste og naturligvis helst med kongens og

60 K. Blixen 1963, s. 85.

dronningens tilstedeværelse eller, om ikke andet, prinsers og prinsessers. I 1892 inviterede Ahlefeldt-familien fra Tranekær således til fest fem lørdage i træk fra slutningen af februar, ligesom familien især i marts måned var inviteret til adskillige baller hos standsfæller. Året efter arrangerede familien et stort bal med 225 deltagere, heriblandt kronprinsen og kronprinsessen, og dagen efter kunne man glæde sig over, at det var udførligt beskrevet i dagbladet *Dannebrog*.

Ingen tvivl om, at al denne selskabelige kappestrid kunne opfattes som hårdt arbejde. For lensgrevens broder, Julius Ahlefeldt-Laurvig-Bille fra Egeskov, blev det for meget af det gode, og efter at han havde været til arrangementer hver eneste aften i 15 dage, flygtede han udmattet tilbage til Fyn.⁶¹

Når der var store højtideligheder ved hoffet, og når der kom fyrstebesøg til hovedstaden, stillede landadelen gladelig op som hofstjenere og mødte op med alt, hvad de havde af fine firspandsvogne, for at det fyrstelige følge kunne blive transporteret standsmæssigt. Men man fik sandelig også at mærke, hvad det ville sige at færdes ved hoffet, hvor man jo ikke var de mest fornemme. Mogens Frijs måtte eksempelvis ved et hofbal finde sig i den forsmædelse at blive særdeles nedladende behandlet af en hertug.⁶² I øvrigt havde Mogens Frijs og enkelte af de andre lensgrever en lidt reserveret holdning til kongehuset, og kongen tog det absolut ikke nådigt op, da de et år var bortrejst på majestæten's fødselsdag.⁶³

Den største torn i øjet på de adelige under deres ophold i København var dog nok, at byens højere bourgeoisie sidst i 1800-tallet begyndte at trænge sig på og forstyrre den hidtidige orden, som var dikteret af rangforordningens hierarki. Landadelen havde ganske vist i sin kreds optaget en del ikke-adelige godsejerslægter, men det skete kun, hvis de gennem hof titler havde samme rang.⁶⁴ Til adelens store fortrydelse åbnede Frederik 8. imidlertid allerede som kronprins op for det nye industri- og handelsborgerskab til hofballerne, og det blev ikke bedre, da han som konge indførte den praksis, at man til taflet ikke kom ind efter rang, men efter tur.⁶⁵ Til et hofbal demonstrerede lensgrevinden fra Frijsenborg, Fritze Frijs, sin uvilje mod borgerskabets tilstedeværelse derved, at hun nægtede at række hånden reglementeret frem til en kvindelig meddansende, som var noget så sim-

61 Dette foregår i 1905, jf. Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/24, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1904-05, 08.03.1905.

62 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/14, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1888-92, 28.05.1892.

63 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/14, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1888-92, 08.04.1889, 18.03.1891, 01.10.1891, 05.05.1892.

64 P. Rosenkrantz 1932, s. 127. Det drejede sig om titlerne som hofjægermester og kammerherre. De pågældende familier var bl.a. Estrup, Collet og Tesdorpf.

65 P. Rosenkrantz 1932, s. 164f; Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/25, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1905-06, 26.03.1906.

Jagt forbi. Privateje.

pelt som kone til en af byens guldsmede.⁶⁶ Og en ung Moltke erklærede rent ud, at han hellere ville tale med og omgås en dum adelig end en intelligent borgerlig.⁶⁷

Ikke overraskende slog hierarkiet også igennem i aristokratiets egne rækker, og når de adelige blev inviteret til middage hos hinanden, var det ikke ualmindeligt, at de blev sat til bords efter rang.⁶⁸ I det hele taget blev der sladret, intrigeret og konkurreret flittigt blandt de adelige i løbet af vintersæsonen. Man havde ikke stort andet at tage sig til end at gå op i hinandens gøren og laden, og samværet gik i høj grad ud på at befæste rang og status ved at stille sig størst og flottest til skue, pleje omgang med de rigtige, arrangere fordelagtige ægteskaber og på anden måde skabe alliancer.

Som man kan forstå, handlede landadelens optræden i København altså i høj grad om ligesom ude på herregårdene at positionere sig i forhold til hinanden og i forhold til kongehuset og den dermed forbundne fornemhed. Et nyt moment i forhold til den gamle orden, som var styret af hof titler og rangforordning, var dog det fremvoksende bourgeois indtræden på scenen, hvilket man inden for de givne rammer havde svært ved at håndtere og placere sig i forhold til. Ude på landet spillede det velhavende borgerskab fra byerne ikke forstyrrende ind, bl.a. af den grund at det kun i yderst begrænset omfang ejede herregårde i den

66 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/14, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1888-92, 05.05.1892.

67 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/14ff, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1894-96, 23.02.1895.

68 O. Højrup 1982, s. 220.

pågældende periode, og der, hvor de gjorde, forsøgte de ikke i nævneværdig grad at udfordre landadelen – heller ikke på jagtens område. Dertil var gårdenes størrelse og de nye godsejeres ”kulturelle kapital” og honnorte ambitioner som regel for begrænsede.⁶⁹ I de tilfælde, det drejede sig om ældre godsejerfamilier af borgerlig herkomst, som gennem hof titler havde samme rang som landadelen, var de blevet en del af fællesskabet uden nævneværdige sværds slag, som tilfældet også havde været med de sidst adlede slægter. De mindre fine ældre godsejerfamilier havde man været i stand til at fastholde, hvor de hørte til, som det også fremgår af herskabsjagternes hierarki. På landet kunne man nemlig uforstyrret håndhæve rangforordningens hierarki, som befæstede aristokratiets førerstilling. Selv når herskaberne skulle placeres i forhold til hinanden ved selskaberne og under jagterne, skete det normalt under behørig hensyntagen til den givne rangfølge. Under en efterårsjagt på en fynsk herregård gik det dog helt galt, da en godsejerfrue mente, at hun var blevet placeret i en vogn, der i rækken kørte bag efter en vogn med en dame af lavere rang end hun. Det medførte, at hun blev så fornærmet, at familien ikke siden viste sig på gården.

Som det fremgår af det foregående, har Veblens og Girtlers teorier om fritidsklassen vist sig i høj grad at kunne bidrage til en forståelse af den betydning, som jagten fik for landadelen i brydningstiden efter Junigrundloven. Ved hjælp af jagterne og den hermed forbundne selskabelighed blev adelige jagtherrer i stand til at stille iøjnefaldende fritid og forbrug til skue for deltagende standsfæller, og i indbyrdes konkurrence stræbte man efter at opnå en højere grad af fornemhed, som øgede mulighederne for, at også repræsentanter fra kongehuset deltog i jagterne. Som ældgammelt kongeligt og adeligt værdighedssymbol var jagterne uovertrufne, når det gjaldt disse bestræbelser; jagtudøvelsen var jo i sig selv iøjnefaldende og rummede fortrinlige muligheder for store iscenesættelser, der som dramatisk element også kunne have betydningsbærende historiske referencer. Inddrages adelens vinterophold i København med henblik på at undersøge de iøjnefaldende aktiviteters karakter og betydning under disse anderledes omstændigheder, synes de samme forhold som ved jagterne i store træk at gøre sig gældende blot med den forskel, at mulighederne for at synliggøre bestræbelserne var langt mere mangfoldige i hovedstaden, hvor også hele eliten var forsamlet. Som ved jagterne handlede det om en generel manifestation af adelig suverænitæt og eksklusivitet, men også om indbyrdes kappestrid og konkurrence om at opnå en højere grad af fornemhed.

I modsætning til, hvad man måske kunne forvente, er der ikke noget, der tyder på, at landadelen var specielt optaget af at distingvere sig i forhold til det fremvoksende industri- og handelsborgerskab, om end det også ved hoffet begyndte

69 Omkring 1900 var der blot tale om 32 herregårde, som tilhørte personer med andet hovederhverv end landbrug, jf. T. Mathiassen 1931, s. 40f. På de relativt få, såkaldte ”københavnplantager” begyndte man først for alvor at drive jagt efter 1920, jf. J. Selmer 1993, s. 47ff.

at trænge sig på. I denne sammenhæng var rangforordningen stadig et velegnet redskab til at fastholde den herskende orden. Nej, den højere landadels største problem i forhold til borgerskabet kunne den faktisk takke sig selv for; det var nemlig de blandede ægteskaber, når adelige giftede sig med ikke-adelige. Den unge stamherre på Tranekær, Frits Ahlefeldt-Laurvig, så med væmmelse og foragt på, at en stamhusbesidder i 1889 havde forlovet sig med datteren af en borgerlig herregårdsforpagter, "forpagtertøs", som hun blev kaldt. Frits Ahlefeldt mente, at adelige skulle gifte sig med adelige, og han betroede sin dagbog, at han aldrig kunne finde på at gifte sig med en borgerlig.⁷⁰ Det var der dog ikke desto mindre mange af hans standsfæller, der kunne, det blev stadig almindeligere fra slutningen af 1800-tallet, og efterhånden blev det mere regelen end undtagelsen.⁷¹

Slutspil

Mens anden halvdel af 1800-årene, som man kan forstå, på mange måder havde været en dans på roser for den højere danske landadel, begyndte det fra først i 1900-tallet at gå brat ned ad bakke. Den politiske magt gled godsejerne og dermed også adelen af hænde ved systemskiftet i 1901, og i 1915 blev en grundlovsændring vedtaget, som ophævede den privilegerede valgret til Landstinget, der havde været det parlamentariske grundlag for godsejernes politiske magt siden 1866.

Vintersæsonen i København og forholdet til kongehuset blev også droslet ned, først efter dronning Louises død i 1898 og siden under Frederik 8.s regeringstid – og lavede aldrig rigtig op igen. Medvirkende hertil var også det forhold, at landadelens såkaldte "alliancer", altså mere eller mindre arrangerede ægteskaber mellem de adelige familier, hørte vintersæsonen til, men deres tid var ved at være omme, fordi adelen, som nævnt, var begyndt at indgå ægteskaber uden for standen.⁷² Dette havde byadelen i øvrigt praktiseret i mere end 100 år, og sidst i 1800-tallet smeltede den sammen med hovedstadens højere bourgeoisie i en grad, så man kun kunne kende den på navnene.⁷³ Efter århundredskiftet gik samtidig flere og flere adelige over i de såkaldte borgerlige erhverv, hvilket selvsagt også var medvirkende til, at borgerliggørelsen af adelen for alvor tog fart.⁷⁴

Med Lensafløsningsloven af 1919 blev den højere landadels skæbne definitivt beseglet, idet loven opløste det privilegerede godssystem, som den toneangivende landadel havde levet højt på gennem århundreder, og som havde været det

70 Landsarkivet for Fyn, Langeland Godsarkiv 29/14ff, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog 1888-92, 15.04.1889, 12.12.1889.

71 P. Rosenkrantz 1932, s. 165.

72 P. Rosenkrantz 1932, s. 164f.

73 P. Rosenkrantz 1932, s. 127, 165.

74 P. Rosenkrantz 1932, s. 109, 171f.

økonomiske fundament for majoratsbesiddernes statusdemonstrerende og grænseløst luksuriøse livsførelse i de forudgående velmagtsdage. Loven fastslog, at indtil en tredjedel af majoraternes hovedgårdsjord mod erstatning skulle afgives til staten med henblik på oprettelse af husmandsbrug, og samtidig skulle 20 eller 25% af majoraternes værdi indbetales til staten og 40% til en successorfond.

Mellem 1900 og 1930 mistede de adelige slægter ca. en tredjedel af deres herregårde, hvilket for hovedpartens vedkommende tilskrives Lensaflysningsloven.⁷⁵ Dette fik følgende kommentar med på vejen af Palle Rosenkrantz: ”For os Medlemmer af de adelige Slægter er det tilstrækkeligt at kunne paavise, at Tilbagegangen udelukkende skyldes Flertallets Stemmesedler. Det er en saare rig Høst, Demokratiet gjorde, da den gav sig til at meje Adelenes Marker, lad det da saa i det mindste indrømme, at det ikke ved Uduelighed og Dovenskab eller Ødselhed [sic] lader sig gøre at byde Høstmændene saa gyldne Aks.”⁷⁶

Alt dette skal dog ikke overskygge, at adelen omkring 1930 fortsat ejede 27% af samtlige herregårde i Danmark, at den var i besiddelse af hovedparten af landets større godser, at man vel stadig kan tale om en adelig livsform, og at adel, titler og rang i henhold til Hof- og Statskalenderen eksisterer den dag i dag.⁷⁷

Utrykte kilder

Frijsenborg:

Frijsenborg Godsarkiv, Diverse private papirer.

Landsarkivet for Fyn:

QB001, Langeland Godsarkiv:

29/14-39, Privatarkiv, F.L.V. Ahlefeldt-Laurvig Dagbog, 1888-1925.

75 T. Mathiassen 1931, s. 23ff; P. Rosenkrantz 1932, s. 127.

76 P. Rosenkrantz 1932, s. 97.

77 T. Mathiassen 1931, s. 28.

Tak til Ole Høiris, Afdeling for Antropologi og Etnografi ved Aarhus Universitet, for kritiske kommentarer til manuskriptet og til Anne Lise Hansen, Moesgård Museum samt Johanne Asingh for korrekturlæsning.

Opmærksomheden skal henledes på følgende fejl i min bog *Herregårdsjagt i Danmark* (2009):

Skydeglimer omtales fejlagtigt som "skydeginer", s. 143 og 331.

I Opgørelse over hovedgårde, dyrehaver, jagtvæsen m.v., bilag 2.1-2.3 står der som overskrift i 4. kolonne fejlagtigt "Herred" i stedet for Amt.

I Opgørelse over hovedgårde, dyrehaver, jagtvæsen m.v., bilag 2.1, nr. 53, 6. kolonne er Torbenfeld fejlagtigt med B anført som baroni. Det burde rettelig have været nr. 54, Tølløsegård.

I Opgørelse over nedlagt vildt på Frijsenborg 1836-1881, s. 102 er værdierne på x-aksen fejlagtigt angivet fra 0-6.000 med 1.000-tals intervaller. De skal i stedet være fra 0-1.200 med 200-tals intervaller.

Rigsarkivet:

Privatarkiver 6554, Slægten Zytphen-Adeler, I. Georg Frederik Otto Zytphen-Adeler (1810-78), D.

Selvbiografiske Optegnelser.

Litteratur

Bache O. 1964: *Maleren Otto Baches Erindringer*. Udgivet af A. Fabritius. Gad, København.

Bjørn, C. 1999: *Knuthenborg Park. Danmarks største herregårdspark og dens skabere*. Knuthenborg, Bandholm.

Blixen, K. 1963: Ib og Adelaide. *Fra det gamle Danmark*, bd. 2. Gyldendal, København.

Bobé, Louis, Gustav Graae & Fr. Jürgensen West 1916: *Danske Len*. København.

Brodersen, Arvid 1976: Thorstein Bunde Veblen 1857-1929. I: Thorstein B. Veblen: *Den arbejdsfrie klasse*. Rhodos, København.

Clemmensen, N.: Godsejernes organiserede politiske virksomhed under stænderforfatning og Junigrundlov. *Historie*, ny rk. XI, 1974.

Girtler, R. 1990: *Die Feinen Leute. Von der vornehmen Art, durchs Leben zu gehen*. Campus Verlag, Frankfurt/New York.

Heiberg, S. 2004: Herskab gennem tiderne. I: J. Erichsen og M.V. Pedersen (red.): *Herregården. Menneske – Samfund – Landskab – Bygninger*, bd. 1. Nationalmuseet, København.

Henningsen, P. 2006: *I sansernes vold. Bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark*, bd. 1-2. Landbohistorisk Selskab & Københavns Stadsarkiv, København.

Hvidt, K. 1990: Det folkelige gennembrud og dets mænd 1850-1900. Olaf Olsen (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bd. 11. Gyldendal & Politiken, København.

Højrup, O. 1982: *Herregårdsliv. Beretninger fra århundredskiftet*, bd. 7. Nationalmuseet, København.

Laursen, J. 2009: *Herregårdsjagt i Danmark*. Gad, København.

Mathiassen, T. 1931: *Herregaarde og Godser i det tyvende Aarhundrede*. Gyldendal, København.

Odner, K. 2005: *Thorstein Veblen. Forstyrrelsen av den intellektuelle fred*. Abstrakt forlag, Trondheim.

Pedersen, M. Venborg 2005: *Hertuger. At synes og at være i Augustenborg, 1700-1850*. Museum Tusulanum, København.

Rasmussen, C. Porskrog 2006: Indledning mellem Grundlov og Lensaflysning. I: Britta Andersen, Dorte Christensen & Carsten Porskrog Rasmussen (red.): *Her*

- regårdenes Indian Summer fra Grundloven 1849 til Lensafsløsningsloven 1919.* Skippershoved & Dansk Center for Herregårdsforskning, Auning.
- Rosenkrantz, P. 1932: *Dansk Adel.* Hasselbalch, København.
- Rundquist, A. 2004: Herregårdsjagt. Om historieanvändning i praktiken. I: M. Hellspång, K. Lindvall, N. Pergament & A. Rundquist: *Herrgårdsromantik och historieanvändning i praktiken.* Carlssons, Stockholm.
- Saubrey, F. 1935: Jagt paa større Revirer. A.L.V. Manniche (red.): *Haandbog for Jægere*, bd. II. Gyldendal, København.
- Selmer, J. 1993: *Fromsseier. En københavnerplantage i Vestjylland.* Skippershoved, Ebeltoft.
- Sværke, A.G. 2010: Nybyggt af gammel Art, Nygotisk herregårdsarkitektur i Danmark 1830-1900. Skippershoved & Dansk Center for Herregårdsforskning, Auning.
- Thaulow, T. 1925: *Lillie-Juulernes Slægtbog.* Vilhelm Trydes Boghandel, København.
- Thestrup, P. 1967: Fæsteafløsningen under grevskabet Frijsenborg 1852-1912. *Århus Stifts Årbøger.*
- Veblen, T. 1973 (1899): *The Theory of the Leisure Class.* Houghton Mifflin Company, Boston.

The Culture of the Landed Nobility and Hunting on Manorial Estates

The Period between the June Constitution (1849) and the Conversion of Entailed Estates into Fee Simple (1919)

In the heyday of the manorial estates in the second half of the 19th century, hunting came to play a prominent part in the landed nobility's demonstrations of its status, and one count bluntly stated that he considered it as part of the luxury which was necessary to lend *éclat* to his class. This statement seems to hold the key to a closer understanding of the extravagant life style of the landed nobility, and it calls to mind theories developed by Thorstein Veblen, the social economist, and by Roland Girtler, the sociologist. The article discusses to which extent Veblen's theories on conspicuous leisure and consumption and Girtler's theories on the innate endeavour of mankind for stateliness may contribute to an understanding of the importance which hunting had for the landed nobility in the period here under review. The subject has been treated before in the author's broader study of the history of hunting on manorial estates in Denmark. Here, it is made the subject of a concluding discussion, based on the view that the landed nobility did indeed use hunting and other status demonstrations as elements in a general manifestation of noble supremacy and exclusiveness; but their ende-

avours were motivated more by internal competition for a higher degree of stateliness than by distinguishing themselves vis-à-vis the growing industrial and commercial bourgeoisie.